

Teorija moći kod Foucaulta

Hajek, Nikolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:320756>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Nikolina Hajek

Teorija moći kod Foucaulta

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2014

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Polazišne postavke Foucaultove teorije moći.....	2
2.1. Podanici i dominacija.....	5
2.2. Rat, proizvođač moći.....	5
2.3. Represija.....	7
2.4. Scientia sexualis i ars erotica.....	8
3. Mikrofizika moći.....	10
4. „Briga za istinu“.....	13
5. Odnos znanja i moći.....	14
6. Zaključak.....	15
7. Literatura.....	16

Sažetak

Rad će se baviti Foucaultovom koncepcijom moći pod kojom podrazumijeva ponajprije mnoštvo odnosa snaga. Moć se implicitno očituje u načinu konverzacije, odnosno diskursa. Vrlo često se dovodi u vezu sa represijom, osobito represijom na području spolnosti. Upravo iz toga razloga, kako bi bolje razumjeli njegovo poimanje moći, pozornost je posvećena i tim terminima. Naglasak će biti i na pitanjima koja se tiču dominacije i proizvodnje podanika, odnosno tijela, potom na ulozi rata kao proizvođača moći. Također, moć će biti prikazana u svom odnosu spram znanja i istine. Uz represiju, čest termin koji možemo pronaći uz moć jest znanje. Foucault smatra da moć i znanje imaju različitu prirodu, ali da se međusobno isprepliću, pretpostavljaju i nadopunjuju.

Ključne riječi: koncepcija moći, represija, spolnost, rat, znanje, istina

1. Uvod

Tema ovoga rada je prikaz teorije moći Michela Foucaulta. Bio je jedan od mislilaca strukturalističke generacije koji je obilježio intelektualni život šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća te ostavio duboke tragove u socijalnim i humanističkim znanostima. Uvelike je utjecao na oblikovanje razumijevanja moći. Bio je među rijetkima koji je smatrao da moć nije samo negativna i represivna, nego da posjeduje i produktivnost.

Rad će se osim pojmu moći, posvetiti i pojmu represije koji se u našem društvu uvijek veže uz moć, osobito represije na području seksualnosti. Osnovna literatura koja će se koristiti u izradi rada je Foucaultovo djelo *Znanje i moć* uz niz članaka koji će biti navedeni u popisu literature na kraju rada. Polazne pretpostavke Foucaultove teorije moći mogu se naći najeksplicitnije izložene u njegovim predavanjima na *College de France* tijekom siječnja 1976. godine gdje je i sam bio profesor od 1970. godine pa sve do svoje smrti 1984. godine. Ta predavanja objavljena su pod naslovom *Il faut defendre la socete* 1997. godine.

2. Polazne postavke u Foucaultovoj teoriji moći

Na samom početku bitno je napomenuti da Foucault odbacuje tradicionalistički pojam moći koji se veže uz tzv. centre i strukture moći. (Župan, 2009, 10) Taj iskaz potvrđuje sljedeći citat. „Čini mi se da pod moći ponajprije valja razumjeti mnoštvo odnosa snaga koji su imanentni području u kojima se očituju i tvore njegovu organizaciju... Moć nije institucija, nije struktura, ona nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijskoj situaciji u danom društvu.“¹ Župan navodi da institucije nisu glavni izvor moći, ali da su vrlo važna čvorišta u rasprostranjenoj mreži odnosa sila te da za Foucaulta svaka institucija zaslužuje pažnju jer ima kapacitet za integracijom moći. Također navodi da institucije proizvode, reproduciraju i distribuiraju znanje u skladu s vladajućim režimom istine, a navedeno će biti pokazano daljnjoj razradi. (Župan, 2009, 10) Dakle, Foucault na fenomen moći ne gleda kao nešto konkretno što pojedinci ili grupe posjeduju. Foucault odbacuje dvostruku vrstu „ekonomizma“ u teoriji moći. Prvo, moć nije nešto što se posjeduje kao svojina, niti je oblikovano po modelu robe. Analiza moći i vlasti nikako se ne može izvesti iz ekonomije. (Pavlović, 2008, 8) Pavlović navodi da je Foucault u postavio čitav niz pitanja u kritici ekonomističkog tumačenja političke moći. Neka od tih pitanja glase: Da li su moć i vlast uvijek u drugorazrednom položaju u odnosu na ekonomiju? Da li je moć uvijek upravljana od ekonomije i iskorištena za njene ciljeve? Da li je temeljni razlog postojanja i cilj moći i vlasti da služe ekonomiji? Da li je moć namijenjena da potpomaže funkcioniranje, učvršćivanje i održavanje odnosa karakterističnih za određenu ekonomiju? Drugim riječima, imaju li politička moć i vlast u ekonomiji svoj povijesni razlog postojanja i načelo svoje konkretne forme i njenog stvarnog funkcioniranja? Da li je politička moć pronašla svoj formalni model u procesu razmjene, u ekonomiji kruženja dobara? (Pavlović, 2008, 8) Na sva ta pitanja Foucault daje nedvosmisleno negativan odgovor. Prema njegovu mišljenju moć i vlast nisu stvari koje se stječu ili ustupaju ugovorom ili silom. Moć nije nešto što se može otuđiti, a potom vratiti natrag. Ona je još manje nešto što kruži i zauzima neko područje društvenog života, a neko drugo područje izbjegava. (Pavlović, 2008, 8) Prema Foucaultovom mišljenju, da bi se pristupilo neekonomskoj analizi moći, na raspolaganju nam stoji malo stvari. Jedna od njih je raspolaganje tvrdnjom da se moć, tj. vlast ne daje, niti se razmjenjuje i preuzima, već se vrši i postoji samo u činu. Osim toga, raspoložemo tvrdnjom da vlast nije prvenstveno održavanje i obnavljanje ekonomskih odnosa, već je u samoj odnos snaga. (Pavlović, 2008, 8) Moć, prema Foucaultovom mišljenju, ne postoji

¹ Michel Foucault, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994., str. 65.

kao apriorni realitet, već samo kao činjenje. Moglo bi se reći, drugim riječima, da moć ne postoji kao imenica, već samo kao glagol. I druga važna stvar je to da moć ne postoji kao objektivno dana veličina, već samo kao relacijska kategorija, kao stalno promjenjivi odnos snaga. (Pavlović, 2008, 8)

U tom pokušaju neekonomske interpretacije i objašnjena moći susrećemo se sa dvije moćne hipoteze. Prvu od njih Foucault naziva *Rajharova hipoteza*² po kojoj je suština moći i vlasti ono što pokorava prirodu, instinkte, klasu i pojedince. Bit mehanizma moći i vlasti sastoji se u represiji. Tu hipotezu Foucault naziva još i tezom o represiji jer je svojstvo moći, osobito one koja funkcionira u modernom društvu, da bude represivna te da potiskuje beskorisne energije, užitak i nepravilna ponašanja. (Pavlović, 2008, 9) U odnosu na ovu hipotezu, a na primjeni diskursa o seksu koji se u modernim društvima razvija od 17. stoljeća, Foucault iznosi tri vrste upita ili sumnje. Prva, koja ima karakter povijesnog pitanja, jest je li represija nad seksom povijesna očiglednost? Da li ono što pokazuje na površini i na prvi pogled predstavlja iskazivanje i naglašavanje ili pak ustanovljavanje poretka represije nad seksom? (Pavlović, 2008, 9) Druga sumnja koja ima karakter povijesno-teorijskog pitanja tiče se represivne mehanike moći i postavlja se kao upit jesu li zabrana, cenzura i poricanje zaista oblici u kojima se u svim društvima, pa tako i u našem, događa moć. (Pavlović, 2008, 9) Posljednja, treća sumnja, svodi se na povijesno-političko pitanje koje glasi: da li se kritički diskurs koji se odnosi na represiju i njeno sprječavanje istovremeno prepliće s mehanikom moći koja je na djelu? (Pavlović, 2008, 9) Odgovori na ta pitanja bit će vidljivi u djelu rada koji će govoriti o odnosu znanja i moći. Drugu hipotezu Foucault naziva *Nietzscheova hipoteza*³ po kojoj srži odnosa moći i vlasti čini ratoborno sukobljavanje sila. Za razliku od prve hipoteze po kojoj bi mehanika moći i vlasti u suštini bili mehanizmi represije, po drugoj hipotezi ono što funkcionira pod političkom vlašću je prije svega ratni odnos. (Pavlović, 2008, 9) Ta druga hipoteza bliža je Foucaultovom shvaćanju moći. Posljedica te hipoteze jest zaključak da bi moć i vlast prije svega trebalo analizirati u pojmovima borbe, sukoba i rata. Pavlović stoga i navodi da se glavni izvod druge hipoteze može izreći stavom da je moć (vlast) rat, rat koji je nastavljen drugim sredstvima. (Pavlović, 2008, 9) Posljedice takvog stava su trostruke. Prva od posljedica je ta da će odnosi moći i vlasti kakve nalazimo i u našem društvu imati odnose snaga ustanovljene u ratu i kroz rat u nekom danom, povijesnom određenom trenutku. Druga posljedica govori o tome da bi političke borbe i sukobi oko vlasti i sa vlasti i za vlast unutar civilnog mira trebale biti tumačene samo kao nastavak rata,

² Vukašin Pavlović, *Mikrofizika i makropolitika moći Mišela Fukoa*, Godišnjak god. II, br. 2, Beograd: Fakultet političkih nauka, 2008., str. 9.

³ Isto, str. 9.

tj. kroz upotrebu sile gdje oružje treba biti sudac. (Pavlović, 2008, 9) Politička moć bi imala ulogu da neprestano nekom vrstom tihog rata ponovno upisuje odnos snaga u institucije, ekonomske nejednakosti, jezik pa sve do tijela pojedinaca. (Pavlović, 2008, 9)

Moć se implicitno očituje u načinu konverzacije, odnosno diskursa. Prevladavajući diskurs o nekoj oblasti kao što je to slučaj s nekom političkom ideologijom ili naučnim shvaćanjem svijeta stalno nailazi na osporavanje. Zato se moć koja je implicitno prisutna u svakom diskursu objelodanjuje samo na osnovi otpora na koji nailazi u nekom diskursu. (Stojnov, 2005, 271) Vrlo često se moć povezuje sa represijom. U djelu *Znanje i moć* Foucault detaljno govori o represiji koja se pojavila nad seksualnosti te moći koja se otud širila preko osnovne jedinice društva, obitelji. Foucault kaže da je seksualnost zatočena, utapa se u ozbiljnoj funkciji reprodukcije. O seksu se šuti. (Foucault, 1994, 7) Upravo to je osnovno svojstvo represije, ona funkcioniše kao osuda na nestanak, ali i kao zapovijest da se šuti, potvrda nepostojanja. To navodi na zaključak da se nema što reći, vidjeti i znati. (Foucault, 1994, 8) Čini se vrlo zahvalno na terminima represije i seksa pokazati snagu moći. Kaže Foucault da ukoliko je seks prisiljen na zabranu, nepostojanje i šutnju, sama činjenica da se o njemu govori zadobiva značenje namjernog prekoračenja. Onaj koji se služi tim jezikom, navodi dalje Foucault, uzdrma zakon te anticipira, barem donekle, buduću slobodu. (Foucault, 1994, 9) U tome se očituje pobuna, možemo reći i otpor. Moć se, prema Shawveru, hrani otporom jer bez njega svaka moć blijedi. (<http://www19.homepage.villanova.edu/silvia.nagyzekmi/teoria2010/dictionary%20Michel%20Foucault.pdf>) Sljedeća poglavlja pokazat će koja je uloga represije i diskursa na primjeru seksualnosti u Foucaultovoj koncepciji moći.

2.1. Podanici i dominacija

Pavlović navodi da se Foucault koncentrira na analizu činitelja i mehanizma dominacije jer smatra da pravni model suvereniteta nije dovoljan za analizu mnoštva odnosa moći i vlasti u modernom društvu. (Pavlović, 2008, 10) Klasičnu teoriju suvereniteta čini jedinstvo vlasti, zakon i podanik. Ta teorija nastoji ustanoviti da pojedinac može i mora postati podanik koji je podčinjen centralnoj vlasti. Pavlović dalje navodi da za podanika nije bitno ima li vlast monarh ili svemoćna bezlična država. (Pavlović, 2008, 10) Foucault čak smatra da teorija suverenosti u početku sebi daje mnoštvo vlasti koja nije vlast u političkom smislu pojma, već sposobnost, odnosno moć koju ona može ustanoviti kao vlast. Foucault se koncentrira na istraživanje činitelja, odnosno mehanizma dominacije. On umjesto da vlast izvodi iz suvereniteta moći, nastoji prvo izlučiti činitelje dominacije iz odnosa vlasti. (Pavlović, 2008, 11) Zatim nastoji analizirati odnose dominacije te pokazati kako se različiti činitelji dominacije oslanjaju jedni na druge i upućuju jedni na druge težeći istom cilju. Naravno, Foucault ne želi reći da ne postoje veliki mehanizmi vlasti kao što je to vlast države, ali cilj mu je pokazati kako da i ti veliki mehanizmi uvijek funkcioniraju na osnovi prethodno uspostavljenog mehanizma dominacije. Želi da uvidimo kako ti mehanizmi dominacije funkcioniraju, kako se potpomažu, kako određuju strategije polazeći od mnoštva podčinjavanja npr. djeteta odraslima, neznanice znalcima. (Pavlović, 2008, 11) Foucault naglašava da o strukturama vlasti razmišljamo kao o globalnim strategijama koji proširuju i koriste određene taktike dominacije. Ono što je bitno u ovome uočiti je činjenica da dominaciju uvijek prati odnos moći.

2.2. Rat, proizvođač moći

Foucault se pita po čemu se odnos dominacija može svesti ili ograničiti na pojam odnosa sile? Kako se taj odnos sile može svesti na ratni odnos? U odgovoru na ta pitanja Foucault smatra da upravo rat može poslužiti za analizu odnosa moći i vlasti. (Pavlović, 2008, 11) Rat je, prema Foucaultovim riječima, ekstremni slučaj u mjeri u kojoj se rat može predstaviti kao točka maksimalne napetosti, ogoljenosti odnosa sile. Smatra da se odnosi moći, tj. vlasti u svojoj suštini mogu prikazati kao odnosi sukobljavanja ili borbe. (Pavlović, 2008, 11) Međutim, uz to postoje i odnosi nejednakosti, društvene asimetrije, podjele rada, ali su u svemu tome odnosi rata i sukobljavanja najvažniji. Prema tome, može se reći da je civilni poredak u svojoj osnovi

zapravo borbeni poredak. S porastom uloge države na prijelazu u novi vijek dolazi do jednog procesa koji Foucault naziva *podržavljenje ili etatizacija rata*⁴. To bi značilo da su se ratne djelatnosti i ustanove sve više koncentrirale u rukama centralne moći. (Pavlović, 2008, 12) Procesima podržavljenja ili etatizacije rat je postao profesionalni i tehnički monopol vojnog aparata. Foucault s pravom podsjeća da je rat prethodio rođenju država. Rat se pokazuje kao ustanovljenje reda te ispod mira treba zapravo očitavati rat. (Pavlović, 2008, 12)

Taj diskurs rata na Zapadu se razvijao u nekoliko faza. Prva faza tog diskursa započela je u prvoj polovini 17. Stoljeća, oko 1630. godine, sa zahtjevima naroda u predrevolucionarnoj Engleskoj. Druga faza pojavit će se, prema Foucaultovom mišljenju, na strani aristokratske gorčine protiv apsolutističke vladavine kralja Luja XIV. Od tada, od tih revolucija, uspostavlja se diskurs čija je glavna ideja rat koji se odvija ispod reda i mira. To je rat koji oblikuje naše društvo. (Pavlović, 2008, 12)

U svemu tome je velika uloga povijesti. Ona je jedan od važnih činilaca moći i vlasti. Foucault razlikuje tri funkcije povijesnog diskursa u jačanju moći i vlasti. Prvu naziva rodoslovnom osovinom povijesti. Druga je funkcija povijesnog pamćenja. Tu dolazi do zapisivanja povijesti koja tada služi jačanju vlasti. Treća funkcija povijesti kao jačanja vlasti je omogućavanje kruženja primjera odnosno uzora. (Pavlović, 2008, 13) Povijest je dakle proizvođač diskursa moći, diskursa obaveza kojim vlast podčinjava. Također je i proizvođač sjaja kojim vlast opsjenjuje, plaši i umiruje. Umirujući tako društvene grupe, moć i vlast djeluju kao utemeljitelji reda i mira. Pokazuje se da moć tj. vlast ima dvije strane koje su udružene. S jedne strane prisutan je taj pravni aspekt gdje moć i vlast obvezuju zakonom. S druge strane prisutno je to opsjenjivanje kojom vlast djeluje. (Pavlović, 2008, 13)

Jedno od obilježja suverene vlasti dugo je bilo pravo na život i smrt. Ono je, navodi Pavlović, izvedeno iz rimskog *patria potestas* koji je ocu porodice davao za pravo da raspolaže životom svoje djece i svojih robova. (Pavlović, 2008, 13) Danas ono ima dva oblika. To su pravo na izricanje smrtno kazne i pravo na vođenje ratova. Foucault kaže da je krv dugo ostala značajan element u mehanizmima moći te u njezinim manifestacijama. Prema toj značajki, on društvo naziva „društvo krvi“ koje upravo preko nje iskazuje svoju moć. Uz to, Foucault stavlja naglasak i na biološki opstanak stanovništva. Moć nad životom se od 18. stoljeća razvijala u dva pravca. Jedan je bio smješten na tijelo pojedinca, a drugi na tijelo vrste. (Pavlović, 2008, 14) Prvi pravac naziva se anatomo-politika ljudskog tijela, a drugi se naziva bio-politikom stanovništva. Disciplina tijela i regulacija stanovništva tvore dva pola oko kojih se razvila organizacija moći

⁴ Isto, str. 12.

nad životom. Preuzimanje brige za život je ono što moći daje pristup do tijela. (Pavlović, 2008, 14) Bio- politika označava ulazak fenomena svojstvenih životu ljudske vrste u poredak znanja i moći. Nekadašnja moć nad smrću koja je simbolizirala moć vladara , odavno je nadvladana administracijom tijela i raspoređivanjem života u području vrijednosti i korisnosti. Uzimajući sve to u obzir, Foucault konstatira da su nove procedure moći dovele do prelaska naših društava iz simbolike krvi u analitiku seksualnosti. Dakle, od „društva krvi“ postali smo „društvo seksa“.

2.3. Represija

Sedamnaesto stoljeće bilo je početak doba represije, doba kojeg se možda još nismo oslobodili. Foucault navodi da je imenovati seks od toga trenutka bilo još teže. Činilo se da ga se moralo prvo svesti na razinu jezika da bi se njime ovladalo. Bilo je potrebno kontrolirati njegov slobodni opticaj u diskursu. Postiglo se to da se o seksu ne govori, uvođenjem mnogih zabrana koje su samo upućivale jedna na drugu, a one su pak svojom snagom nametnule cenzuru. (Foucault, 1994, 15) Uvedena je kontrola nad izrazima. Ono što se može uočiti je i određivanje gdje se i kada ne može govoriti o seksu, u kojoj situaciji, među kojim sugovornicima te unutar kojih društvenih odnosa, npr. između roditelja i djece, odgojitelja i učenika, gospodara i slugu. Foucault navodi da se radilo o pravoj ekonomiji ograničavanja. (Foucault, 1994, 15) Foucault se pita je li prethodno doba, ali isto tako i današnje doba, ono u kojem se uspostavlja mreža oblika kontrole.

Međutim, uočeno je umnožavanje diskursa o seksu i to na području očitovanja same moći od samih institucija koje ujedno i ograničavaju, ali i potiču da se o njemu govori. Foucault tu navodi primjer katoličkog pastoralala koji uvodi ispovijed. (Foucault, 1994, 16) Bilo je potrebno sve reći. Tu je vidljiv taj oblik opće prisile. Zato se postavlja pitanje je li to uistinu cenzura o seksu. Prije bi se moglo reći da je postavljen uređaj za proizvođenje diskursa o seksu. (Foucault, 1994, 19) Upravo ta tehnika je povezana sa mehanizmima moći za čije je funkcioniranje diskurs o seksu postao bitan. Prema Foucaultu, oko osamnaestog stoljeća govor o seksu dobiva politički, ekonomski i tehnički poticaj. (Foucault, 1994, 20) „ O seksu valja govoriti kao nečemu što ne treba jednostrano osuđivati ili podnositi, već kao o nečemu čime treba upravljati, što treba uklopiti u sisteme korisnosti, urediti za najveću dobrobit svijtu, udesiti da funkcionira na najbolji

način.“⁵ Seks tako uistinu postaje predmet upravljanja. Mnoga druga žarišta postaju djelatnima u poticanju diskursa o seksu kao npr. medicina, psihijatrija te kazneno zakonodavstvo. Te socijalne kontrole oko seksa rasprostiru diskurse koji su isprepleteni, mnogostruki i svi čvrsto artikulirani oko snopa odnosa moći. (Foucault, 1994, 24) Spolnost se potiskuje, navodi Foucault, ali ujedno i primorava na diskurzivno postojanje. To pokazuje da nije riječ o jednom diskursu o seksu nego o mnoštvu diskursa što ih je proizveo cijeli niz aparata koji funkcioniraju u raznim institucijama. Uz prethodno navedene, tu su još i demografija, biologija, psihologija, moral te pedagogija. Dolazi do disperzije žarišta iz kojih potječu diskursi te rasprostiranja mreže koja ih povezuje. (Foucault, 1994, 27) Svi su ti aparati stvoreni da bi se govorilo o seksu, da bi ga se čulo upravo zbog toga što je vladala zabrana i represija nad njim. Međutim čini se da količina represije i nije toliko značajna koliko je važan oblik moći koji djeluje. (Foucault, 1994, 32) S jedne je strane prisutno stalno ispitivanje, nadziranje, vrebanje, a s druge strane užitak koji se oslobađa izmicanjem od takve moći. (Foucault, 1994, 35) Foucault navodi da instance moći nikada nisu poklanjale toliko pažnje nepoznavanju onoga što zabranjuju, kao da ne žele imati ništa zajedničko s tim zabranjenim. To se odvija s razlogom. Ispostavlja se da žele upravo suprotno, jer nikada nije bilo više središta moći i kružnih dodira i veza, a sve to kako bi moć dosegla širinu. (Foucault, 1994, 38)

2.4. Scientia sexualis i ars erotica

Scientia sexualis je znanost koja je svojstvena zapadnom društvu. Ona je, kako bi iskazala istinu o seksu, razvila procedure koje se ravnaju prema jednom obliku moći-znanja, a riječ je o priznanju. (Foucault, 1994, 43) Priznanje je, navodi Foucault, postalo jednom od najcjenjenijih tehnika za proizvođenje istine. Ono je proširilo svoje učinke u pravu, u medicini, pedagogiji, obiteljskim odnosima, u svakodnevnom poretku. Istina koja je u takvom procesu razotkrivena nije pronađena, nego stvorena u svrhu stvaranja posebnog odnosa moći. Mi priznajemo ili smo prisiljeni priznati. (Foucault, 1994, 43) Priznanje se odvija u odnosu moći, tj. mi priznajemo ako neka instanca zahtjeva priznanje kako bi ga procijenila i presudila mu, kaznila ga, oprostila ili izmirila. Foucault navodi da je ono korišteno u cijelom nizu odnosa kao što su odnosi djece i roditelja, učenika i odgojitelja, bolesnika i psihijatra, prijestupnika i istražitelja. (Foucault, 1994,

⁵ Michel Foucault, *Znanje i moć*, Globus, 1994., str. 20.

46) *Scientia sexualis* usredotočena je uglavnom samo na ona sramotna priznavanja seksualne prakse ili identiteta.

Drugi veliki postupak proizvodnje istine o seksu je *ars erotica* koja je karakteristična za Kinu, Japan, Indiju, staru Grčku i Rim te arapsko-muslimanska društva. Za razliku od *scientie sexualis*, *ars erotica* ima sasvim drugačiju kulturološku postavku koja se temelji na povećanju samog užitka. Kaže Foucault da se užitak uzima u obzir ne u odnosu na neki apsolutni zakon dopuštenog i zabranjenog, već ponajprije u odnosu na sebe sama. (Foucault, 1994, 42) Foucault se pita stoji li iza toga veliki pogon represije.

3. Mikrofizika moći

Već je prethodno spomenuto da se Foucaultovo razumijevanje moći sastoji u tome što on nadilazi tradicionalnu, npr. sociološku koncepciju moći, ali isto tako i pravnu koncepciju moći. U sociološkoj koncepciji moći svi oblici autoriteta kao što su politički, duhovni ili obiteljski, nisu ništa drugo nego puka oruđa represivne dimenzije.⁶ S druge strane, pravna koncepcija moći polazi od teze da je moć uvijek zasnovana na zakonu i središnjem autoritetu. Foucault smatra da se time promašuje bitno, a to je:

1. moć se uvijek oblikuje kao odnos snaga
2. moć se ne posjeduje nego se provodi, ona nije vlasništvo nego izvršenje, može biti globalna, ali su njezini mehanizmi provođenja uvijek posebni⁷

U modernom se razdoblju oblikuju disciplinirajući postupci čiju moć učvršćuju raznovrsna znanja i pravila kao što su znanje o seksualnosti, ludilu, odgoju, proizvodnji, obitelji, pučanstvu te dolazi do sjedinjenja tehnika znanja i strategija moći.⁸ Tu je vrlo bitan moment Foucaultovog poimanja moći. On smatra da moć i znanje imaju različitu prirodu, ali da se međusobno isprepliću, pretpostavljaju i nadopunjuju. Znanosti o čovjeku neodvojive su od tog odnosa moći. One su iz takvog odnosa moći nastale. Psihijatrija i psihologija, kazneno pravo, pedagogija i prethodno navedena *scientia sexualis* su samo neki od discipliniranih izraza znanja u funkciji provođenja moći.⁹ Moć je, prema Foucaultovu mišljenju, tvorbena, a ne pasivna snaga koja prodire u najtanje strukture društva i zaposjeda sve njegove razine. To je prikazano u prethodnim poglavljima gdje moć na temelju znanja o seksualnosti zadire u sve segmente čovjekova života. Takva moć djeluje kapilarno i posvuda, ona proizvodi norme i normalizaciju kao bitan oblik racionalne društvenosti.¹⁰ Ona također odvaja korisno od nekorisnoga, bolesno od zdravog, racionalno od iracionalnoga. Sve razine društvenoga života predmet su njezine oblikotvorne snage. Upravo to je ono što Foucault naziva mikrofizikom moći. Moć se proizvodi svakog trenutka, u svakoj točki, u njihovom međusobnom odnosu. Ona je posvuda, ali ne zbog toga što sve zahvaća, nego zbog toga što odasvud dolazi.¹¹

⁶ Rade Kalanj, *Humanističke znanosti i problem moći. Foucaultov pristup u: Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994., str. 179.

⁷ Isto, str. 179.

⁸ Isto, str. 179.

⁹ Isto, str. 179.

¹⁰ Isto, str. 179.

¹¹ Isto, str. 179.

Foucault pokazuje kako se znanje-moć oblikuje u području seksualnosti. Na tom području se najbolje može pokazati prodiranje moći u „najtanje strukture društva“.¹² Seksualnost se pokazuje kao jedan od najživotnijih aspekata čovjekovog života, upravo zato je u radu dana veća pozornost tom području. Moć što se ostvaruje nad tijelom, tzv. bio-moć, je najbolji primjer mikrofizičkog oblikovanja moći.¹³ Uz pomoć scientia sexualis stvoren je mehanizam koji dresira tijelo i govor, potiče seksualnu slobodu, ali je istodobno uokviruje u diskurzivne oblike.

Foucault iz Nietzscheove volje za moći izvodi svoj pojam volje za znanjem koji je očito ključan u razumijevanju njegove koncepcije moći u sklopu koje su znanje i moć nerazdvojni. (Župan, 2009, 9) Foucault smatra da znanje nije oblik spoznaje ili određeni tip racionalnosti koji bi prožimao najrazličitije znanosti, nego je to skup odnosa koji se u jednoj epohi mogu otkriti među znanostima.¹⁴

Vratimo se pojmu o kojem je već bilo riječi u radu, pojmu represije. Taj pojam sagledan je u odnosu spram seksualnosti u poglavlju 2.1., ali sada ćemo pobliže objasniti njegovu povezanost s pojmom moć. Foucault navodi da je to pojam kojeg se jako teško „otarasio“ jer vrlo dobro pristaje čitavom nizu fenomena koji zavise od učinka moći. Također je taj pojam ponekad i neadekvatan za objašnjenje onoga što je upravo produktivno u moći.¹⁵ Kada se učinci moći, kaže Foucault, definiraju uz pomoć represije tada dobivamo pravno poimanje te iste moći. Nju se tada poistovjećuje sa zakonom koji kaže ne, kao da mu je jedina funkcija koju ima zabrana. Međutim da je moć samo represivna i ništa drugo osim toga nju se ne bi slušalo. To što omogućuje da moć vlada je upravo to što ona ne pritišće samo kao neka snaga koja kaže ne, nego ona ujedno i prožima tijela, producira stvari, stvara znanje, proizvodi diskurse.¹⁶ Foucault dalje naglašava da moć treba smatrati produktivnom mrežom koja prožima čitavo socijalno tijelo, a ne o njoj misliti isključivo kao jednoj negativnoj instanci. Foucault se pita zašto Zapad moć koju je imao tako dugo gledao samo u pravno-negativnom smislu, umjesto da je vidi na tehničko-pozitivan način.¹⁷

Smatra da je to povezano s institucijom monarhije koja se uspostavila u srednjem vijeku na pozadini stalnih borbi između postojećih feudalnih moći. Monarhija im se predstavila kao arbitar, kao moć koja će zaustaviti tu borbu i reći im „ne“. Tako je ona bila prihvaćena davši sebi prvenstveno pravnu i negativnu ulogu. Vladar, zakon i zabrana konstituirali su sistem moći koji

¹² Isto, str. 180.

¹³ Isto, str. 180.

¹⁴ Isto, str. 177.

¹⁵ Nicoletta Burger, *Mikrofizika moći u: Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994., str. 150.-151.

¹⁶ Isto, str. 151.

¹⁷ Isto, str. 152.

je kasnije preuzet od pravnih teorija.¹⁸ Tako je politička teorija davala veliku važnost ličnosti vladara.

Foucault upozorava da ono što je potrebno jest politička teorija koja neće biti izgrađena oko problema suverenosti, odnosno zakona i zabrane. Međutim to je vrlo teško postići. To je vidljivo u postavljanju problema u terminima Države. Ona je još uvijek povezana sa terminima vladara i suverenosti i terminima zakona.¹⁹ Foucault naglašava da opisati fenomene moći u funkciji aparata Države znači njihovo postavljanje u terminima represivne funkcije. Vojska je ta koja predstavlja moć smrti, a policija i pravda su kaznene instance.²⁰ Foucault ne želi time reći da Država nije važna, nego da odnosi moći moraju prekoračiti njezine granice.

¹⁸ Isto, str. 152.

¹⁹ Isto, str. 153.

²⁰ Isto, str. 153.

4. „Briga za istinu“

Vrlo važno pitanje je ono o istini za koju Foucault kaže da nije izvan moći niti bez moći. Ona je stvorena zahvaljujući mnogostrukim prisilama i sadrži efekte moći.²¹ Međutim svako društvo ima svoj režim istine, nekakvu svoju opću politiku istine. Radi se zapravo o određenim tipovima diskursa koje društvo prihvaća i čini da funkcioniraju kao istiniti, mehanizmima i instancama koji omogućuju da se razlikuju istiniti ili pogrešni izričaji, načinima sankcioniranja, tehnikama i postupcima koji se koriste da se dođe do istine.²²

Foucault navodi karakteristike istine koja je prisutna u društvima kao što su naša. To su sljedeće točke. Prva točka govori o istini kao onoj koja je usredotočena na formu znanstvenog diskursa i na institucije koje ga proizvode. Druga točka kaže da je istina podčinjena konstantnom ekonomskom i političkom poticaju. U trećoj točki Foucault navodi da je ona objekt, u raznim oblicima, difuzije i neizmjerne potrošnje. Ona kruži odgojnim i informacijskim ustanovama čija je rasprostranjenost u socijalnom tijelu velika. Četvrta točka govori da je istina proizvedena i prenošena pod kontrolom malog broja ljudi velikih političkih i ekonomskih aparata kao što su univerzitet, vojska te mass mediji. Kao posljednju točku, navodi da je ona ulog u igri čitave jedne debate i jednog socijalnog sukoba.²³

Pod istinom treba podrazumijevati skup reguliranih procedura za proizvodnju, zakon, raspodjelu, stavljanje u optjecaj i funkcioniranje izričaja. Ona je kružno vezana za sisteme moći koji ju proizvode i podržavaju.²⁴ Svako društvo, prema Foucaultovoj teoriji moći, ima svoj vlastiti poredak istine. Istina je, prema njegovu mišljenju, ovisna o diskurzivnoj proizvodnji koju usmjerava vladajući sustav moći.²⁵ Dakle, svako društvo ima svoj režim istine koji nameće određenu hijerarhiju znanja. Istina se može spoznati samo u perspektivi borbe, preživljavanja. U modernom društvu mnoštvo odnosa vlasti ne može funkcionirati bez proizvodnje i kruženja diskursa istine. Vlast nas prisiljava da pronalazimo, priznajemo i proizvodimo istinu jer je to uvjet da bi se moć zasnivala i funkcionirala u cjelini društva. (Pavlović, 2008, 15) Foucault smatra da svako društvo ima svoj režim istine, tj. tipove diskursa koje prihvaća i čini da funkcioniraju kao istiniti. Važno je shvatiti da istina nije izvan moći.

²¹ Isto, str. 160.

²² Isto, str. 160.

²³ Isto, str. 161.

²⁴ Isto, str. 162.

²⁵ Dinko Župan, *Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod*, Časopis za suvremenu povijest, br. 1., Zagreb, 2009., str. 15.

U modernim društvima istina je karakterizirana s pet povijesnih točaka. Prva od njih je ta da je istina usredotočena na formu naučnog diskursa i na institucije koje ga proizvode. Druga točka govori da je istina podčinjena ekonomskom i političkom poticanju. Treća točka navodi da je istina objekt difuzije i neizmjerne potrošnje. Četvrta točka govori o istini kao onoj koja je proizvedena pod kontrolom malog broja velikih političkih i ekonomskih aparata kao što su vojska ili mediji, dok peta točka govori o istini kao ulogu u socijalnom sukobu. (Pavlović, 2008, 15) Sam Foucault pod istinom prije svega podrazumijeva skup procedura za proizvodnju i stavljanje u opticaj i funkcioniranje stavova i tvrdnji. Vidljivo je da je istina nužno vezana uz sisteme moći koji je proizvode i podržavaju. (Pavlović, 2008, 15)

5. Odnos znanja i moći

Pavlović navodi da se Foucaultova arheologija znanja i moći sastoji u traganju za polimorfnim tehnikama moći tj. u spoznavanju oblika kanala kroz koje diskurs moći dopijeva do pojedinačnih oblika ponašanja i želja. (Pavlović, 2008, 16) Taj spektar polimorfnih tehnika moći uključuje učinke odbijanja, zaprjeka i isključivanja, ali uz to uključuje i učinke poticanja, pojačavanja želja i užitaka. Foucault nastoji pronaći instancu diskurzivne proizvodnje, instance proizvodnje moći i instance proizvodnje znanja kao procese koji imaju povezanu povijest. Njegove analize hipoteze o represiji, o kojoj je bilo riječi u ovome radu, pokazuju da instanca diskurzivne proizvodnje uspješno upravlja i šutnjom. (Pavlović, 2008, 16) Isto tako, on pokazuje da instanca proizvodnje moći uključuje i funkcije zabrane. Njegov zaključak na sve to je da moć, znanje i uživanje ne samo da se ne poništavaju nego se i ne okreću jedan protiv drugoga. Baš suprotno, oni se povezuju pomoću složenih mehanizama nadraživanja i poticanja. (Pavlović, 2008, 16)

6. Zaključak

Moć bi bila krhka stvar kada bi njezina jedina funkcija bila da guši, kada bi funkcionirala samo putem cenzure, blokade i represije. Dakle, moć se ne shvaća samo kao represivna snaga. Umjesto toga, smatra se da ona ima najveći učinak kada proizvodi znanje. Njezinim vršenjem proizvodi se ono što zovemo stvarnost. Zato je potrebno razlikovati moć od brutalne sile. Represija i nasilje zapravo bi se mogli smatrati nedostatkom moći te se primjenjuju onda kada se utjecaj moći iscrpi i oslabi. Zato Foucault kaže da nasilje uništava, a moć uobličava i proizvodi.

Pod pojmom moći treba razumjeti da je ona mnoštvo odnosa snaga koji su urođeni području u kome se očituju i tvore njegovu organizaciju. Uz to treba je shvatiti kao igru koja odnose snaga, putem neprestanih borbi i sučeljavanja, preobražava te jača. Treba je shvatiti i kako oslonac što ih ti odnosi snaga nalaze jedni u drugima tako da stvaraju lanac ili sistem ili s druge strane kao raskorake, proturječja koja ih međusobno razdvajaju. Moć se može shvatiti i kao niz strategija u kojima odnosi snaga postaju djelatni, a čiji se opći obrazac utjelovljuje u državnim aparatima, u formiranju zakona, u društvenoj hegemoniji.

Jedna od bitnih odlika moći je njezina sveprisutnost. Ona se događa u svakom trenutku. „Moć je posvuda; to ne znači da ona sve obuhvaća, već da odasvud dolazi“ (Foucault, 1994: 65). Moć dolazi odozdo, iz samog društvenog života. To znači da kod moći ne postoji binarna i sveobuhvatna matrica oprečnog odnosa između vlastodržaca i potlačenih. Radije treba pretpostaviti da brojni odnosi snaga što se oblikuju i djeluju u aparatima proizvodnje, porodicama, malim grupama, institucijama služe kao podloga zamašnim učincima rascjepa koji zahvaćaju cijelo društveno tijelo.

7. Literatura

1. Foucault, Michel, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994.
2. Kalanj, Rade, *Humanističke znanosti i problem moći. Foucaultov pristup u: Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994.
3. *Mikrofizika moći* (Intervju s Michelom Foucaultom)* s talijanskoga prevela Nicoletta Burger u: *Znanje i moć*, Zagreb, Globus, 1994.
4. Pavlović, Vukašin, *Mikrofizika i makropolitika moći Mišela Fukoa*, Godišnjak god. II, br. 2, Beograd: Fakultet političkih nauka
5. Shawver, Lois, *Dictionary for the study of th works of Michel Foucault*, <http://www19.homepage.villanova.edu/silvia.nagyzekmi/teoria2010/dictionary%20Michel%20Foucault.pdf>
6. Stojnov, Dušan, *Normalnost, moć i revizija psihologije u: Mišel Fuko Hrestomatija*, Vojvođanska sociološka asocijacija, Novi Sad, 2005.
7. Župan, Dinko, *Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod u: Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., Zagreb, 2009.